

ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE DERNEĞİ

Dergi Eki

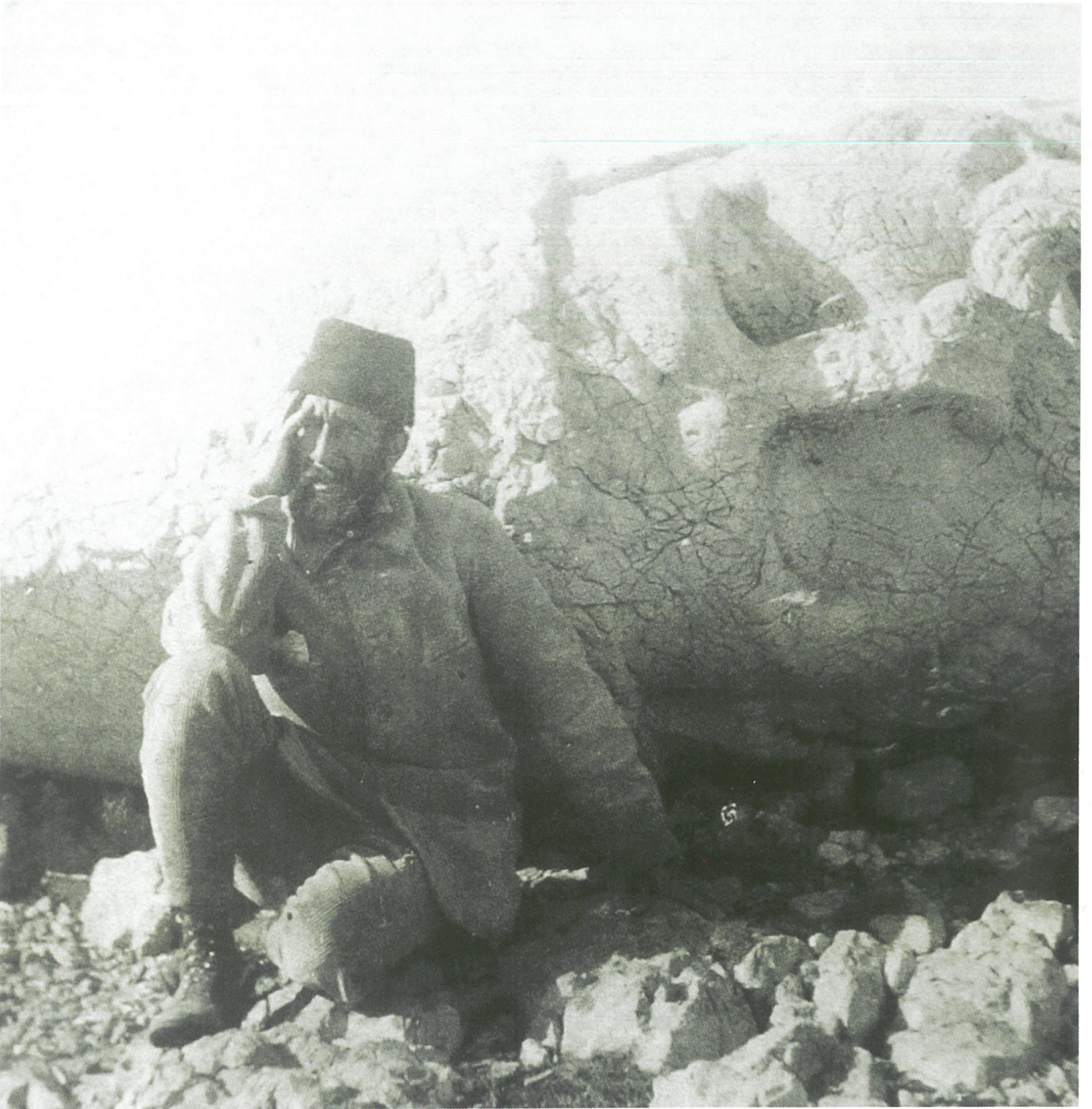
Yıl:1 • Sayı:2 • Mayıs 2014

ISSN: 1300-4204

Osman Hamdi Bey

GEÇMİŞİ BİLMİYEN GELECEĞİ KURAMAZ

Osman Hamdi Nemrut Kazıları sırasında-1883

Yerel Süreli Yayın
İki ayda bir yayımlanır
Mayıs 2014
Yıl: 1 Sayı: 2

Dergi Sahibi
Atatürkçü Düşünce Derneği Adına
Prof. Dr. Ayhan FİLAZİ

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Ayhan FİLAZİ

Özel Sayı Düzenleme
Prof. Dr. Naki SELMANPAKOĞLU
Nazmi ŞARVAN
Selçuk UÇAL
Tevfik KIZGINKAYA

Yazışma Adresi/Yönetim Yeri
ADD Genel Merkezi
GMK Bulvarı 102/7-8
Maltepe - Ankara 06570

İletişim
Telefon: +90 312 232 43 44
Faks: +90 312 229 60 66
addgenelmerkez@add. org. tr
web: www. add. org. tr

Grafik-Tasarım&Baskı
ERTEM BASIM Ltd. Şti.
Nasuh Akar Mah. 1404 Sok. No:19
Balgat / ANKARA
Tel: (0. 312) 284 18 14
Belgegeçer: (0. 312) 284 31 66

ISSN: 1300-4204

Basım Tarihi
Nisan - 2014

ÜCRETSİZDİR

Başlarken

Değerli Dostlar, Sevgili Arkadaşlarım,

19. yüzyılın sömürgecileri güçsüz ülkelerin yer altı ve üstü değerlerini asırlarca yağmalayarak kendi ülkelere taşıdılar. Bu ülkenin sahipleri olarak, bu topraklarda yaşamış ve toprak altında tarihin derinliklerine gömülmüş veya yağmalanarak yurt dışına kaçırılmış kültür varlıklarımıza sahip çıkmayı da yurt severliğin bir gereği olarak görüyoruz. Bu sayımızda “Biz 7000 Yıldır Bu Topraklarda Yaşıyoruz”, “Türkiye Cumhuriyetinin Temeli Kültürdür”, diyen M. Kemal Atatürk’ün sanata ve kültüre verdiği değeri, O’nun arke-

oloji konusunda gösterdiği hassasiyeti de bulacaksınız. Güç koşullarda dahi Etnografya ve Hitit gibi müzeleri kurmasını da bunun bir kanıtı olarak görmek gerekir.

Müzecilik, arkeologluk ve yasa hazırlayıcılığı yapan Osman Hamdi’yi anarken O’nun aynı zamanda evrensel değerde bir ressam olduğunu ve ulusunun çağdaşlaşması yolunda verdiği çabaları da görüp, doğru bildiği ve inandığı yolda yürüyen bir Osmanlı aydınınının ilginç serüvenini izleyeceğiz. Sadece “Kaplumbağa Terbiyecisi”nde değil tüm resimlerinde Osman Hamdi’nin anlatmak istediği şeyin; halkı kapıkulları olarak gören yönetimlere sanat ve bilgi ile nasıl karşı konulduğunu, sonunda her insanın öldüğünü ama destan bırakanların bizlere ışık tutmaya devam ettiklerini anlayacağız.

Bizi kapıkulu ve kaplumbağa olarak görenleri yanıltalım artık. Yüzyıl öncesinden bu isyanını resimleri ile dile getiren Osman Hamdi’nin takipçileri olduğumuzu kanıtlayalım.

Kaybedilmeyecek gibi gördüğümüz Cumhuriyetin değerlerini daha iyi anladığımız ve haklarımızın farkına vardığımız şu günlerde bizi kapıkulu ve kaplumbağa olarak görenlere gereken yanıtı verelim.

Tansel Çölaşan
Genel Başkan

Osman Hamdi Bey

(30 Aralık 1842-24 Şubat 1910)

“Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş demektir”

M. K. ATATÜRK

Paris'te Bir Türk

Elinde tahta bir bavulla tren garının önünde duran 18 yaşındaki delikanlının gözleri yüksek betonarme binalara ve sokak ortasına konmuş kocaman bir heykele takıldı. 1860 Nisan'ıydı. Kendi ülkesinde yasaktı insan suretini taşlara oymak. Hem de günahı. Heykellerden birisinin karşısına geçip canlı bir varlıkmış gibi baktı uzun uzun. Taştan memelere bakıp gülümsedi. Çevrede arabalar koşturuyor, kadınlar bir fırlıdak gibi çevirdikleri şemsiyelerinin altında tek başlarına yürüyorlardı. Bazıları hiç çekinmeden bir erkeğin koluna girmişti. On sekiz yaşındaydı ama bir toplumun yarısının kadınlardan oluştuğunu yeni fark etmişti. Babasının “içkiden ve kadınlardan uzak durmalısın” sözü geldi aklına. Bir süredir karşısında dikildiği heykelden gözlerini ayırıp yürümeye başladı. İnsanların kafasındaki fese hafif bir gülümseme ile baktıklarının farkında değildi.

Aldığı özel dersler ve babası ile yaptığı pratik sayesinde Fransızcası iyi sayılırdı. Cebindeki kâğıt parçasına yazılı adresi sora sora bulması bu nedenle zor olmadı. Aradığı yer yıllar önce babasının kaldığı pansiyondu.

Baba, İbrahim Edhem Paşa İmparatorluğun yurt dışına eğitim için gönderdiği ilk dört öğrenciden biriydi (1829). Diğer üç arkadaşı (Hüseyin Rıfki, Ahmed, Abdullatif) askeri okullara devam etmişti.

Burada bir konuyu netleştirmekte yarar var. Değişik kaynaklardan edinilen bilgiler ışığında şu gerçeği söyleyebiliriz; Osman Hamdi'nin babası aslen Sakız'lı bir Rum çocuğuydu. II. Mahmut zamanında Sakız'da çıkan isyan sonunda esir edilen köle çocukların İstanbul'a getirilip satılması sırasında Edhem, daha sonra sadrazam olan Kaptan-ı Derya Hüsrev Paşa tarafından satın alındı. Çocuğu olmadığından, Edhem ve üç arkadaşına evladı gibi bakan Paşa, 9-10 yaşlarında yurt dışına gönderdiği bu çocukların Fransa'daki eğitim masraflarını da kendisi karşıladı.

İbrahim Edhem 1839 da üniversiteyi bitirip İmparatorluğun ilk maden mühendisi olarak ülkesine döndü.

Konumuza dönecek olursak, Genç Osmanlı'nın çaldığı kapıyı açan yaşlı kadının ilk sorusu “Türk müsün” oldu. Delikanlı kendini tanıttı ev sahibi hemen babasını methetmeye başladı. Osman Hamdi, babasının devlet yönetiminde olduğunu bir dönem nazırlık yaptığını övünerek anlattı. Daha sonra günlerdir kamara ve kompartımanda uyumak zorunda kaldığı için bir an evvel yatmak istediğini söyleyerek yaşlı kadının sevecen bakışları arasında odasına çekildi. Bundan böyle farklı bir ülkede yaşayacak kim bilir ne zaman geri dönecekti.

İçi kıpır kıpırdı...

Ailenin ikisi kız altı çocuğundan en büyüğü olan Osman Hamdi'nin dünyaya geldiği 31 Aralık 1842 (İstanbul) tarihinden beri babası O'nun için geleceği kafasında planlamıştı. İlkokul öğreniminin ardından 1856 yılında Maarif-i Adliye okuluna başladı. On altı yaşında yaptığı karakalem resimler çevrenin ilgisini çekmiş olsa da Baba İbrahim Edhem Bey'in amacı oğlununun yurtdışı eğitim görmesi ve hukukçu olması idi. İşte bu nedenle Osman Hamdi Paris'e geldi (1857). Burada kaldığı 12 yıl boyunca hukuk öğrenimini sürdürüp bir hukukçu olarak değil ama bir ressam olarak ülkesine döndü. O tarihte Osmanlı Devleti, Şeker Ahmet Paşa ve Süleyman Seyyid'i de Paris'e resim öğrenimi için gönderdi. Fransa'ya giden bu üç kişi Türk resim sanatının ilk kuşağını oluşturdu. Ancak bunlar içerisinde Osman Hamdi daha sonraları dünya çapında bir ressam ve arkeolog olarak bilinir ve anılır oldu.

Hamdi Bey pek çok ilklere imza attı; ilk Türk arkeologu, çağdaş Türk müzeciliğinin kurucusu, günümüzde varlığını Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi olarak sürdüren Sanayi-i Nefise Mekteb-i Âlisi'nin kurucusu oldu. İlk Türk ressamlarından birisi olan Osman Hamdi, Türk resminde figürlü kompozisyon kullanan ilk ressam olarak da tarihe geçti.

Osman Hamdi'nin ayak bastığı kentte dünyaca ünlü ressamlar, heykeltıraşlar, yazarlar, şairler ve filozoflar yaşıyordu. Tanzimat'tan beri Osmanlı elitinin Fransız kültürüne hayran olduğunu bilmeyen yoktu. Aslında Osmanlılar daha birkaç yüzyıl öncesine kadar arzın merkezinin Topkapı Sarayı olduğunu düşünüyorlardı. Avrupada neler olup bittiği ile hiç ilgilenmemişlerdi. Ama şimdi zaman geçmiş devran değişmiş Osmanlı mecburen arayışlar içine girmek zorunda kalmıştı. Artık Avrupada bulunan tüm Osmanlıların birincil görevi gördüklerini, duyduklarını ülkelerine taşımaktı.

Osman Hamdi iki farklı uygarlık arasında karşılıklı köprülerin kurulduğu böylesine bir dönemde Paris'te yaşamaya başlamıştı. Hemen Jean-François Barbet isimli bir Fransız'ın sahip olduğu ünlü hazırlık okuluna kayıt yaptırdı. Babasının da aynı okulda okuduğunu ve Barbet'in yetiştirdiği Osmanlı öğrencilerinden dolayı bizzat padişah tarafından iftihar nişanı ile ödüllendirildiğini düşünerek tanışmaya gittiğinde babası Edhem Paşa'nın sınıf birinciliğinde Pasteur ile yarıştığını ve O'nu geçmeyi başardığını öğrendi. Babası ile bir kez daha iftihar etti.

Osman Hamdi'nin Fransızcası kısa sürede kusursuz denebilecek düzeye ulaştı. Babası ve ayrılırken kendisini dualarla uğurlayan annesi Fatma Hanıma Fransızca mektuplar yazmaya başladı. Daha sonra edebiyat öğretmeni Mösyö Dupre'nin isteği üzerine O'nun evine taşındı. Dolayısıyla çalışma olanakları daha da artmış oldu.

Gelişinin birinci yılında Paris'e alışmış, medeniyet denilen şeyin ne olduğunu kavramış, ülkesi ile burası arasındaki farkları görmüş ve bunun üzerinde düşünür olmuştu. Osmanlı neden böyle geri kalmıştı? Avrupa seviyesine ulaşmak için neler yapılması gerekiyordu? Okudukça Osmanlı'nın geçmişinde kendine hiç yer bulamamış aydınlanma, sanayi, devrim gibi yeni kavramlarla karşılaşılıyordu. O sırada İmparatorluğu yirmi yılı aşkın bir süredir yöneten Abdulmecit ölmüş, yerine Abdulaziz geçmişti. Osman Hamdi'deki değişiklikse çevreye uyup fesi çıkarıp kendisine bir şapka almak olmuştu.

İnstitution Barbet'teki eğitimini tamamlayarak hukuk fakültesine kaydını yaptıran Osman Hamdi için bu okulun tek çekilir yanı öğrenciler için zorunlu olan arkeoloji dersleri idi. Hukuk okuluna ısınamayı, yıllarca öğrenim masraflarını babasının göndermesi, sürekli teşvik etmesi ve bu arada babasının Maarif Nazırı olması nedeniyle okul dönemi uzadı. İstanbul'a resme merak sardığını ve bundan asla vaz geçmeyeceğini de yazmaktan geri kalmıyordu. Bir gün Paris'in merkezinde Beaux Arts'ın kapısından girip

çevreyi dolaşınca işte benim yerim burası dedi. Giriş imtihanını kazanamasa bile sürekli zorlamaları ile konuk öğrenci olarak kendisini kabul ettirdi. Osman Hamdi kendini istediği gibi bir sanat eğitim merkezinin içinde bulmuştu. Resim bölümünde Isidore Pils, Gustave Boulanger ve Jean Leon Gerome gibi çok önemli ustalar vardı. Osman Hamdi şimdi kendisini özgür hissediyordu. Hayatında ilk defa içinden geldiği gibi davranmış geleceğini şekillendiren bir konuda kendi seçimini yapmıştı. Bu arada hukuk fakültesinin yolunu da unutmuştu. Müzelerde özellikle Louvre'de saatlerce kalıyor sanat eserlerini, insan anatomisinin yansımaları inceliyor atölyesine dönüp resim yapıyordu. Bir yandan da ülkesinden çıkarılan tarihi eserlerin nasıl geriye götürülüp çıkarıldığı topraklarda sergilenebileceğini düşünüyordu. En büyük açmaz da araştırma yapan tüm arkeologların yabancı olmasıydı.

Resim konusunda aradığı ustanın Jean Leon Gerome olduğunu günler geçtikçe anladı. Kısa zamanda antik mitolojiye, erotizme ve Doğu figürlerine meraklı olan ünlü ressamın yönettiği atölyenin devamlı öğrencilerinden biri olmuştu. Mutluğunun doruk noktası ise babasına hukuk fakültesini bıraktığını ve Paris'te kalıp resim sanatı ile uğraşmak istediğini yazdığı mektubuna babasının verdiği yanıt oldu. Paris'te yaşamaya devam etmesini kabul etmişti.

Osman Hamdi Paris'te.

Bu yanıttan sonra Osman Hamdi bir adım daha atarak Maria adlı Fransız arkadaşı ile evlendi. Bir ev tuttu ve babasının verdiği parasal destek sayesinde kendisini tamamıyla resme verdi. Daha sonra birlikte İstanbul'a döndüğü Maria ile 10 yıl evli kalan Hamdi Beyin Fatma ve Hayriye adlı iki kızları oldu.

Fransa'da olduğu sırada 1867 Paris Dünya Sergisi'ne bu gün nerede oldukları bilinmeyen "Çingenelerin Molası", "Pusuda Zeybek" ve "Zeybeğin Ölümü" adlı üç yapıtını gönderdi.

O sıralar tahtta bulunan Abdulaziz, Avrupa'ya bir gezi yaptı. Bu gezi bir Osmanlı hükümdarının Avrupa'ya yaptığı ilk ve tek geziydi. Bu sırada Uluslararası Paris Sergisi açılmıştı. Sergiye Osmanlı Devleti'de katıldı ve Padişahın ziyaret ettiği Türk pavyonu büyük ilgi

gördü. Bunun için Osman Hamdi Bey epey uğraş verdi ve bu sergide Sultan Abdülaziz'le tanıştı. Avrupa gezisini takiben padişahın dönüşte kendi heykelini yaptırmayı gördüklerinin ne denli etkisinde kaldığını göstermek açısından manidardır. Daha sonra tahta geçen Abdülmecit Efendi'nin resim sanatına gösterdiği ilgide babasının etkisi de yadsınamaz.

Paris'e gelişinin sekizinci yılında Osman Hamdi'nin "Türk Kadını" isimli bir tablosundan gazetelerde övgüyle söz edilmesi Maria ve Osman Hamdi için en büyük sevinç kaynağı oldu. Artık resim yaparak hayatını kazanmak istiyordu. Ne var ki baba Edhem Paşa oğlunun illa İstanbul'a dönmesini istiyor ve bunda ısrar ediyordu. Osman Hamdi, eşi ve o sırada yeni doğan kızı ile birlikte 1869 yılında İstanbul'a döndü.

Osman Hamdi İstanbul'da

Osman Hamdi İstanbul'a döndüğünde bütün gücünü resme vermek istiyordu. Ne var ki babası hala O'nun üzerinde tek karar verici idi. Ve Mithat Paşa'nın Bağdat Valiliğine atanması ile O da Bağdat Vilayeti Umur-u Ecnebiye Müdürlüğüne (Yabancı İşler Müdürlüğü) getirildi. Aklında Paris ve resim yapma arzusu ve hayalleri ile birlikte Bağdat'ın yolunu tuttu.

Midhat Paşa o tarihlerde bile Osmanlı'nın en göze batan adamlarından biriydi. Bağdat'ta büyük çaba gösterdi. Bir gün Paşa, Osman Hamdi'ye bir köylünün getirdiği tabletin ne anlama geldiğini sordu. Tablet üzerindeki yazıları okuduğu kitaplardan çözen Osman Hamdi, bunun bir hazine olduğunu söyledi. Bu olay, Osman Hamdi'nin Bağdat'ın arkeolojik açıdan bir hazine olduğunu fark etmesini sağladı. Yazar Ahmet Midhat'la da bu vesile ile tanışıp dost oldu ("Midhat" adını Paşadan alan bu ünlü yazar daha sonraki tarihlerde O'nun aleyhinde yazılar yazarak linç kampanyasının ögelerinden birisi olacaktır).

Bağdat'ta kaldığı yıllar boyunca resim çalışmalarına devam eden Osman Hamdi Bağdat'tan çeşitli görüntülerin yer aldığı tablolar ve karakalem desen çalışmalarını bu dönemde yaptı. İki yıl sonra İstanbul'a

dönerek Saray Protokol Müdür Yardımcısı oldu. Ahmet Midhat'ın da etkisi ile yazarlığı da deneyen Osman Hamdi'nin İstanbul'a döndükten sonra "İki Karpuz Bir Koltuğa Sığmaz" piyesi ile "Uçurtma" isimli komedisi sahnelendi.

1873 yılında Viyana'da uluslararası büyük bir fuar düzenlenecekti. Burada Osmanlı da en iyi şekilde kendisini göstermek istiyordu. Fuarda Türk kültürü dostla düşmana en iyi şekilde tanıtılmalıydı. Osman Hamdi Uluslararası Paris sergisini yaşamış Bağdat ve İstanbul'da başarılı çalışmalar yapmış birisi olarak Osmanlı heyetinin baş sorumlusu seçildi. Fuarda ödül alan Hacıbekir şekerinden Türk hamamına kadar pek çok şey sergilendi ve beğeni kazandı. Bu arada Osman Hamdi de bir sevgili kazanarak - ki O'da bir Fransız ve adı da ilk eşi gibi Maria idi- birlikte İstanbul'a döndü. Güzelliği ile daima bulunduğu toplumda dikkat çeken Maria İstanbul'a dönüşünde Naile adını aldı. İlk eşi olan Maria ise küçük kızı Hayriye'yi alarak Fransa'ya döndü. Osman Hamdi'nin daha sonra resimlerinde pek çok kez model olarak kullandığı Naileden Melek, Leyla, Ethem, Nazlı adlı dört çocuğu dünyaya geldi. Birinci eşinden olan kızı Fatma da onunla kaldı.

Osman Hamdi 1875 yılında Kadıköy'ün ilk şehremini (belediye başkanı) olarak iki yıl görev yaptı. 1877 de Beyoğlu Altıncı Daire Belediye Müdürü (Galata, Pera ve Beyoğlu'nu kapsar) oldu. 1878 yılından sonra artık resme daha fazla zaman ayırmak düşüncesi ile devlet memurluğundan ayrıldı.

Bu sırada Abdulaziz tahttan indirilip yerine sadece üç ay sadarette kalabilen V. Murat geçti. Daha sonra Meşrutiyet'i ilan edeceğine dair Midhat Paşa'ya söz veren II. Abdulhamit yeni padişah oldu. (1876). 1877 yılında Midhat Paşa'nın sürgüne gönderilmesi Osman Hamdi için üzücü ama yerine babasının sadrazam olması da o derece sevindirici idi.

Müze Müdürü Osman Hamdi

Artık resim yapmak için bol vaktinin olacağını düşünmekte olan Osman Hamdi'nin en verimli döneminde bir kenara çekilmesi uzun sürmedi. Müze-i Humayun'un Müdürü Dethier'in 1881 yılındaki ölümünden sonra, o sıralar Viyana Sefiri olan babası Edhem Paşa'nın ve yakın çevresinin gayretleriyle beş bin kuruş maaşla Müze-i Humayun'un Müdürlüğüne atandı. Böylece Türk müzeciliğinde yeni ve verimli bir devre açıldı. Doğaldır ki bu atamada Osman Hamdi'nin daha önceleri eski eserlerin korunması ve değerleri konusunda gazetelerde çıkan yazıları, yabancıların bu kültür varlıklarımızı yurt dışına kaçırmalarının ne büyük bir kültürel hazinenin kaybedildiğine dair üst düzey yöneticilerle verdiği mücadelenin büyük rolü olmuştu. Böylesine konu hakkında bilgili ve iddialı bir müdür olarak geldiği makamdaki sorumluluk ve ondan beklentiler kuşkusuz çok fazla olacaktı.

Osman Hamdi tüm bunların da ötesine giderek Türk arkeoloji, müze ve sanat dünyasına büyük ve verimli katkılar sağladı. Bugün müzelerimizde veya özel koleksiyonlarda iftiharla sergilenen eserlerin pek çoğunu bu adı az bilinen yurtsever sanatçıya borçlu olduğumuzu burada bir kez daha anımsatmak isterim.

Osman Hamdi'nin gelecek için verdiği mücadele doğaldır ki Osmanlı'nın durumu ile de ilgili olarak zaman zaman duraklıyor zaman zaman isteklerini yaptırabiliyordu. Rusların Çatalca'ya kadar gelmeleri yanı sıra tifodan ölenlerin sayılarının bile bilinmediği bir çöküşü yaşıyordu İstanbul.

Bu kargaşa arasında Hamdi Bey'in ilk işlerinden birisi başından beri karşı olduğu, yabancıların yaptığı kazılarla ortaya çıkan eserlerin yurt dışına götürülmesini yasaklamayı planladığı tüzük hazırlıyordu. Çünkü Osmanlı coğrafyası, bilhassa Anadolu ve Mısır, arkeolog veya arkeolog maskesi ile

dolaşan eski eser soyguncuları için, Zat-ı Şahane'den koparılan izinlerle sürekli yağmalanan uçsuz bucaksız bir arkeoloji cenneti haline gelmişti.

Bu gün yurt dışında sergilenen paha biçilmez pek çok eser Anadolu'da yapılan kazılar sonucu özellikle İngiliz ve Alman politikacıların ricası ile padişahlar tarafından onlara armağan edilen eserlerdi (Bergama çevresinde güya yol çalışması yapan Human adında bir Alman mühendisin Pergamon antik kentini kazmaya başlayıp Zeus Sunağı olarak bilinen meşhur yapıyı Alman makamlarını devreye sokarak yurt dışına götürmesi örneklerden sadece birisidir).

M. Ö. 2. Yüzyılda yapılan Zeus Sunağı 1870 yılında parçalara ayrılarak deniz yoluyla Almanya'ya kaçırılmıştı. (sunak (altar): tapınağın içinde ya da yakınında bulunan, tanrılara sunulan adaklar için kullanılan, genellikle taştan yapılmış öge.)

XIX. Yüzyıl sömürgecilik tarihinin altın dönemiymi. Sömürgeci ahlak anlayışı için Avrupa coğrafyasına ait olmasa bile toprağın altında çıkan her şey batının olmalıydı. Çünkü Avrupalılar kendilerini tarihsel mirasın değerini bilen tek uygarlık olarak görüyorlardı. Bu yüzden hasta adam olarak adlandırdıkları Osmanlı

İmparatorluğu'nun tüm yeraltı zenginliklerine ganimet gözü ile bakıyorlardı. Biz değil ama yabancılar biliyordu ki Osmanlı İmparatorluğu toprakları kadar tarihi eser bakımından zengin başka hiçbir yer yoktu. Bu topraklar pek çok eski medeniyetin doğup yaşadığı yerlerdi. Toprak altı ve toprak üstü bir sürü tarihi kalıntılarla doluydu.

M. Kemal'in söylediği "Biz yedi bin yıldır bu topraklardaydık"sözü Onun ne denli bu tarihi bilgiye sahip olduğunun bir delilidir. Yine Bedri Rahmi Eyüboğlu ise Anadolu'yu başka bir dille çok güzel anlatmaktadır:

*Bir Anadolu var ya bu Anadolu
Bir misli menendi görülmemiş Cömert Ana
Bu her yanı meme bu her yanı dudak bu her yanı gül
Bu zırnık almadan veren habire veren yediveren gül
Bu Anadolu var ya bu Anadolu
Bu üç yosma denizde üç defa ıslanan
Gürbüz ırmaklar ortasında susuzluktan çatlayan
Bu Anadolu var ya bu Anadolu
Bu sapsarı sıtma bu masmavi gurur
Ne tosunlar doğurmuş ne tosunlar
Bak daha neler doğurur.*

Anadolu'nun, O tarihte M. Kemal Atatürk'ü doğuracağını biliyordu sanki Eyüboğlu.

Osman Hamdi Paris'te yarım bıraktığı Hukuk eğitiminin yararlarını tüzük hazırlarken gördü. Aslında ilk Türk Müzesinin çekirdeği batı ülkelerinde olduğu gibi bizde de saray bünyesinde gerçekleşmişti. Topkapı Sarayında birikmiş çeşitli hediyeler, ganimet ve silahların Aya İrini'de sergilenmesi ile müzeciliğe ilk adım atılmıştı. Osman Hamdi yürürlükte bulunan "1874 Asar-ı Atika Nizamnamesini"(Eski Eserler Tüzüğü) 1884 yılında yeni baştan düzenleyerek eserlerin yurt dışına çıkarılmasını yasaklayan maddeler koydurdu. Böylece batılı ülkelere Osmanlı topraklarından eser akışını engelledi. Bu sadece müzecilik tarihimiz yönünden değil, kültür eserlerine değer tanıma, hatta ulusal bilincin uyanmasına delil sayılacak örneklerden biri olması açısından da önemli bir olaydı. O tarihlerde doğal olarak yabancılar Osman Hamdi aleyhinde epey yaygara koparmışlardı.

Atatürk ve Arkeoloji

Atatürk bir arkeolojik gezi sırasında.

Atatürk bunca devrim ve yenileşmeyi gerçekleştirmesine karşın, o tarihte yürürlüğe giren bu yasayı benimsemiş ve müzelerimizin Cumhuriyet döneminde bu Yasa ile yönetilmesini benimsemişti. Türkiye Cumhuriyetinin ilk programında "... milli ruhu arttıracak, tarihi eserleri edebi ve sosyal içerikli eserleri uzmanlarına yazdırmak, milli asar-ı atikayı tescil ve muhafaza etmek..."şeklindeki görüş, Atatürk'ün gerçekleştireceği bir çok devrim arasında, eski eserlerin de önemli bir yer alacağını işaretli olmuştur. Eski Eserler Kanunu'nun yürürlüğe konulduğu 1973 yılına kadar bu tüzük geçerli oldu. 1931 yılında Avrupa'ya öğrenci gönderilirken Mustafa Kemal Atatürk'ün o bilinen öğüdünün "Sizi bir kıvılcım olarak gönderiyorum. Dönüşünüzde birer meşale olacaksınız"muhataplarının dağılımına baktığımızda (Arkeoloji için 10, antropoloji için 5, müzecilik için 2, Ön Asya Dilleri için 4) konuyu ne denli önemseydiğini anlayabiliriz. 1932 yılında Troya kazıları da Atatürk'ün emri ile yeniden başladı. 1933 ve 1936 yıllarında ilk kez özel uçak kaldırarak Orta, Batı ve Güney Anadolu'nun antik kentlerinin resimlerini çekti. 24 Kasım 1934 de Ayasofya'yı müzeye dönüştürmesi de konuya ne denli önem verdiğinin diğer göstergesidir. Atatürk, 1935 yılında Türk Tarih Kurumunu Alaca Höyük'te kazı yapılması için görevlendirdi. Ve kendi özel birikiminden 3000,- TL'yi Afet İnan'a bu kazı için vererek 22 Ağustos 1935 tarihinde Remzi Oğuz tarafından arkeolojik kazının başlamasını sağladı (Bu bize 1901 yılında yıllık maaşını müze binasının yapımı için bağışlayan Osman Hamdi'yi anımsatmaktadır). Alaca Höyük kazıları bu nedenle "İlk Milli Kazı" unvanını aldı.

Atatürk yaşamı boyunca Anadolu Uygarlıklarına ve tarihi eserlere önem verdi.

Günümüzde soyulan müzeleri ve kaçırılan tarihi eserleri duydukça daha önce dar bütçelerle bunlara sahip çıkmanın ne kadar önemli olduğunu anlatan Atatürk geliyor aklımıza. Atatürkçü Düşünce sisteminde insanlığın eseri olan sanat ve kültür eserleri evrenseldir. Bunun için geçmişimizi çok iyi bilmek ve tarihi değerlerimize sahip çıkanları tanımak zorundayız.

Bu gün yabancılara toprak satılması için kanunların çıkarıldığını, bırakın tarihi eserleri verimli topraklarımızın, sahillerimizin günü kurtarmak adına yabancılara peşkeş çekildiğini hiçbir zaman aklımızdan çıkartmayalım. Bu ülkenin sahipleri olarak, topraklarımızda var olan tarihi, kültürel ve sanatsal birikimi ortaya çıkarmak zorundayız. Bu aynı zamanda Atatürk'ün düşüncelerini devam ettirmek anlamına da gelir. Çünkü Atatürk bu topraklar üzerinde yaşamış ve tarihin derinliklerinde yok olmaya mahkûm tüm kültürlerle sahip çıktığını gösterdi. Somut bir örnek vermek gerekirse;

Yunan kuvvetlerinin İzmir'i işgali ve Anadolu'ya sızmaları öncesinde, Karşıyaka Lisesi bodrumunda saklanan ve Sardis kazılarında açığa çıkartılmış yaklaşık 80 sandık eski esere, Yunanlılar el koymuş ve sandıkların tamamını bilinmeyen bir yol ve yöntemle (Muhtemelen Osman Hamdi'den sonra müze müdürü olan oğlu Halil Edhem Bey'ile iş birliği yaparak) New York Metropolitan Muzeum'a göndermişlerdi. Bunu öğrenen Atatürk daha sonra, nasıl yaptığı ve gerçekleştirdiği tam olarak bilinmemekle beraber bu kaçırılan eserlere hiçbir ücret ödemedi telefon diplomasisi ile 60'ını geri getirtmiştir.

M. İlmiye Çığ "Atatürk Düşünüyör" isimli kitabında bu konularla ilgili Ata'nın neler düşündüğünü, Cumhuriyetimizin büyük tehditlerle karşı karşıya bulunduğu şu dönemde boğazında düğümlenen çığlıkları duyurma çabasıyla O'nun dilinden şöyle anlatıyor;

"Bugün, eline yeni bir oyuncak verilmiş çocuklar gibi sevindim. Nasıl sevinmeyeyim! Daha önce arkeolog Arif Müfit Mansel'e önerdiğim kazı Trakya'da yapılmış. Bulunan eserleri bana göstermeye getirdiler. Hepsini bir bir elden geçirdim. Bu eserlere dokundukça onları yapan, kullanan o eski insanların ellerine dokunmuş gibi oldum. Ne kadar ilginç şu arkeoloji, insanı bir anda yüzlerce, binlerce yıl önceye götürüyor ve o zamanki insanlarla adeta özdeşleştiriyor. Ne iyi oldu bu mesleğin eğitimini ülkemizde başlatmam. Avrupa'daki öğrencilerimiz gelince yabancı öğretmenlerin yerini alacaklar. Batıda bu eğitim ne kadar önce başlamış ama biz her şeyde olduğu gibi bunda da uyumuşuz. Adamlar yolsuz yordamsız topraklarımızda eski eser olan yerleri bulmuş, kazmış ve çıkardıklarını kendi ülkelerine taşıyarak müzelerini doldurmuşlar. Biz gözümüzün önündekini görmemiş, ayağımızın altındakini bilmemiştik. Ben daha ilk mecliste Milli Eğitim Bakanlığı içinde ülkemizin kültür varlıklarını koruyacak, müzeler açacak bir müdürlük kurdurmuştum... Topkapı Sarayı'nın müze olmasını söylediğim zaman bazıları çok şaşırılmışlardı. Onlara yeni yıktığımız bir hanedanı canlandırıyorum gibi gelmişti galiba. Hele padişahların yağlıboya resimlerinin sergilenmesini önerdiğimi öğrendiklerinde şaşkınlıkları kat kat artmıştı. Halbuki, yüzyılların bütün sanat eserlerini içinde saklayan mimarisi ile başlı başına büyük bir değer olan saray neden bir müze olmasındı?... Ayasofya Camii'ni müze yapmam da ilginçti. Papa, Roma'dan mektup yazmış bana, "haydi Ayasofya'yı yine kilise yap" diye. Nerden almıştı bu cesareti! Nasıl kızmıştım. Bu bina aslında şahane bir eski eser. Bunda yüzyıllar boyunca Bizans ve Türk sanatçılarının ellerinin emeği, gözlerinin nuru vardı. Bu yüzden bu da

müze olmalı dedim... Yabancı gazeteler bu uygulamamı pek överek yazdılar. Onun hakiki değerini bulmasıydı istediğim. Ayrıca çibanbaşı olmaktan böylece kurtulacaktı. ”

Ankara’da halkın günlük yaşantısında kullandığı, yaptığı el işlerini toplayacak bir Etnografya Müzesi ile Hitit Müzesini kurdurttum... Alacahöyük’te yaptırdığım kazılar sonucundaki buluntular beni çocuk gibi sevindirmişti.

Resim yapan, heykel yapan sanatçılar artık dinciler karışmadan sanatlarını yapmaya başlamışlardı. Onların orada burada saklanmış eserlerini toplamak için İstanbul’da bir Resim Heykel Müzesi kurdurttum. Kanımca sanatı ve sanatçısı olmayan bir milletin yaşamı tam değildir, hayat damarlarından biri kopmuş demektir.

Düşünceler, anılar, anılar... Yattığım yerde neler geliyor aklıma”

Osman Hamdi’nin Okul Açma Girişimleri

Osman Hamdi müzeyi canlandırmaya uğraşırken bir taraftan Osmanlı tarafından ihmal edilen güzel sanatlar için bir okul açılmasını düşünüyordu. Halk dini önyargılar nedeni ile yüzyıllardır temel sanatlarla uğraşılmasına çekince koymuştu. Heykeltraşlığın adı bile konuşulmuyordu. Resim eğitimi ise çizim yapabilmeleri için sadece harbiye ve mühendislik okullarında veriliyordu. Osman Hamdi daha sonra da birlikte çalışacakları ünlü mimar Vallaury ile birlikte tasarladıkları Türkiye’nin ilk güzel sanatlar okulu olan Sanayi-i Nefise Mektebi’ni 1 Ocak 1882 tarihinde Padişah II. Abdülhamit’in desteği ile açtı.

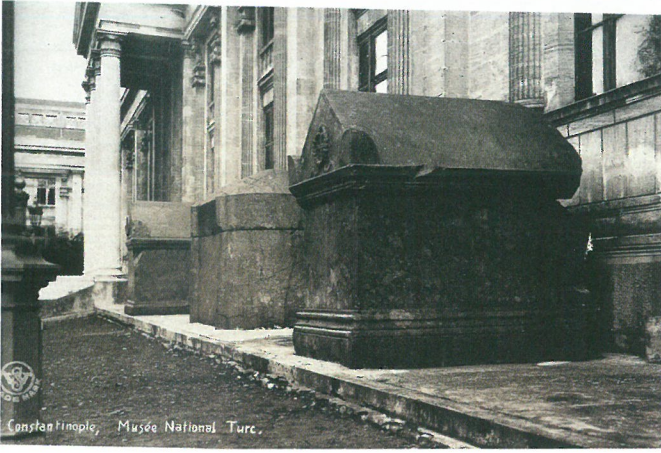
Sanayi-i Nefise Mektebi.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nın açtığı derin yaralara rağmen, bu okul bir köşede unutulup kalmadı. Zira savaştan sonra da sanata ilgi duyan ve sanatı seven kimseler hayattaydı. Ve bunlar toplumun sevilen ve sayılan kimseleri olmakta devam ediyorlardı.

Diğer yandan Osmanlı-Rus Savaşı’ndan sonra “Türkçülük Akımı” daha belirli olmaya başlamıştı. Bu akım elbette, bu konunun yalnızca siyasi edebiyatı yapılmak suretiyle kuvvet kazanamazdı. Türklüğün maddi ve manevi mirasına sarılmak, bu mirası korumak ve daha da geliştirmek gerekirdi. Ecdad yadigarı sanat eserlerinin kıymet ve sanat değerini anlayacak, ayrıca sanat değeri taşıyacak yeni eserler meydana getirecek kimseler ancak sanat öğretimi yapacak bir okulda yetişebilirdi. Bu düşünceleri hiç aklından çıkarmayan Osman Hamdi, bu okulun müdürlüğüne atandı. Binanın yapılması ve akademik kurulun oluşturulmasının ardından bu günkü Mimar Sinan Üniversitesi’nin temeli sayılan okul 2 Mart 1883 de öğretime açıldı. Artık güzel sanatlar konusunda eğitim almaya çalışan gençlerin Avrupa’ya gitmesi gerekmiyordu.

Ayrıntılara girmeden özetlersek; Osman Hamdi Müze Müdürü olup yeni yasayı da çıkardıktan sonra kendi yaptığı kazılar da dâhil olmak üzere Anadolu’dan İstanbul’a eserler yağmaya başladı. O nedenle arkadaş olduğu Vallaury ile beraber artan eserlere sağlıklı bir bina yapılmasına karar verildi. Aya İriniden sonra Çinili Köşke taşınan arkeolojik eserlerin büyük bölümü üst üste depolanmaktaydı. Eserlerin kaydedilmesi, onarılması ve sergilenmesi çalışmalarına başlayarak, nem ve rutubetten uzak ve sağlıklı korunup sergilenebileceği gerçek anlamda bir İmparatorluk Müze binası yapılması için harekete geçti.

1877 yılında babasının sadrazamlığa yükselmesi ve dönemin yöneticilerinden aldığı destekle bu günkü İstanbul Arkeoloji Müzesinin ilk kısmını 1899'da, ikinci kısmını 1903 de ve üçüncü kısmını 1907 yılında bitirerek ziyarete açıldı.

Eski kartpostallarda müze.

Dünyanın en hızlı genişleyen müzesi olduğu kuşkusuzdu. Sümer, Asur, Hitit, Yunan, Roma, Bizans ve Selçuklu eserleri vardı içinde. Osman Hamdi göreve geldiği ilk günlerde hayal ettiği gibi, yaşadığı coğrafyanın kültür mozaigini ayırım yapmaksızın taşımıştı müzesine. Üstelik sergilenen eserlerin hepsi imparatorluğun kendi topraklarından çıkarılıp getirilmişti. Avrupa müzelerinde olduğu gibi dünyanın dört bir yanından kaçak yollarla elde edilmiş eserler yoktu İstanbul'da. Osman Hamdi daha sonra modern bir müze için gerekli kütüphane, fotoğrafhane ve model haneyi tamamladı. O dönemde müzeciliğin önemini kavrayan devlet adamlarının az olması, mali sıkıntı içinde bulunan bir devlet bütçesinden para bulmak, yapılan işin önemini kavramayan devlet adamlarının direncini kırmak gibi pek çok sorunun halledilmesi de yine Osman Hamdi'nin azim ve zekâsı ile aşıldı. Osman Hamdi Bey aynı zamanda, İmparatorluk müzesi dışında ülkenin değişik yerlerinde yeni müzelerin de temelini attı. Bu arada güzel sanatlar müzemizin

çekirdeğini de oluşturmaya başladı. Dünyaca ünlü sanatçıların resimlerinin kopyalarını yaptırıp bu tabloları Sanai-i Nefise'de yetişen Türk ressamlarının eserleri ile birlikte, Güzel Sanatlar Akademisinin büyük salonunda topladı. Bu çalışmalarından ötürü Çağdaş Türk Müzeciliğinin gerçek kurucusu olarak kabul edildi. Bu çalışmaları yurt dışında da yankı buldu. Fransız, Alman, Yunan, İspanyol müzeleri madalya ve nişanlarla Hamdi Bey'i kutladılar. Böylece Türkiye milletlerarası bir üne sahip bir arkeolog, müzeci ve ressam kazandı. Birçok üniversite kendisine doktorluk unvanı verdi.

Bu çalışmaları yaparken ressamlığını da ihmal etmedi ve en önemli eserlerini bu dönemde çoğunlukla yaz aylarını geçirdiği Kocaeli'nin Gebze ilçesindeki Eskihisar'daki evinde yaptı.

Osman Hamdi Bey'in hukuk öğrenimi için gittiği Paris'ten ressam olarak döndüğünü biliyoruz. Müze müdürlüğü sırasında da bir süre İstanbul'da çalışan Fransız arkeologlarından S. Reinach'dan çok yararlanarak arkeolog olarak da çalışmaya başladı. Bir koltuğunda müzecilikle arkeologluğu, diğer koltuğunda okul müdürlüğü ile ressamlığı kucaklayıp götürüyordu.

On dokuzuncu yüzyılın başından itibaren Osmanlı topraklarında yabancılar tarafından yapılan kazıların giderek arttığı bilinmekte idi. Musul yakınlarında eski Ninova kenti yakınlarında, Koyuncuk ve Khorsabad da Sümer, Babil ve Asurlulara ait pek çok eser bulundu. Ve Avrupa'ya taşındı. Kazılar bu günkü Irak topraklarında bulunan Tello, Niffer, Nimrud'dan Truva'ya, Kudüs'den Bergama'ya, Van'dan Assos'a, Milet'ten Efes'e, Gordion'a kadar uzanır. Başta da belirttiğimiz gibi çoğunlukla Sarayın izni kimi zaman elçilerin devreye girmesi kimi zamanda habersiz olarak yapılan bu kazılarla Anadolu yağmalanmıştı. Asur kütüphanesini de içine alan kırk bin eseri padişahın bir fermanı ile İngilizlere verdiğini düşünürsek yağmanın boyutlarını anlamış oluruz.

Osman Hamdi bunları izlerken çaresiz çırpınışlar içindeydi. Ancak ortaya koyduğu yasa (Asar-ı Atika Nizamnamesi) ile tarihi eserlerin önemli bir kısmı bu gün İstanbul'da sergilenir hale geldi ve Arkeoloji Müzesi dünya çapında üne kavuştu.

Osman Hamdi bir süre sonra bulunduğu yerden neler olduğunu işitip tam anlamı ile bu soyguna dur diyemeyeceğini anlayınca kollarını sıvayıp kazıları kendi olanakları ile yapmaya karar verdi. Böylece aynı zamanda resmen kazı yapan ilk Türk unvanını da kazandı.

Milli kazılar faslı açılınca parasal olanaksızlığı babasının da yardımı ile aşarak ilk olarak Adıyaman-Malatya arasında bulunan Kommagene Kırallığının kutsal mezar olarak kullandığı Nemrut Dağı tepelerinde kazılara başladı. Buradaki buluntuları yayınlarla duyurup, dünya çapında ses getirdi. Osman Hamdi'nin "Nemrut Dağı Tümülüsleri" adıyla Fransızca yazdığı kitap Avrupa kütüphanelerince kapışıldı.

Daha sonra Sayda'da (Lübnan) yaptığı kazı sonucu bulunan İskender Lahdi ve diğer buluntular arkeoloji dünyasının başyapıtlarından sayıldı. Sayda, Lağina (Milas), Boğazköy, Alacahöyük (her iki kazıdan çıkarılan tabletlerin miktarı 15. 000 olup Anadolu Medeniyetleri Müze'sinde sergilenmektedir), Rodos ve daha pek çok yerde kazılar yapılarak bu sayede M. Ö. 3000 lerin tarihi ülkemize kazandırıldı ve daha sonra İstanbul Arkeoloji Müzesinde sergilenir hale getirilerek dünyaya açıldı.

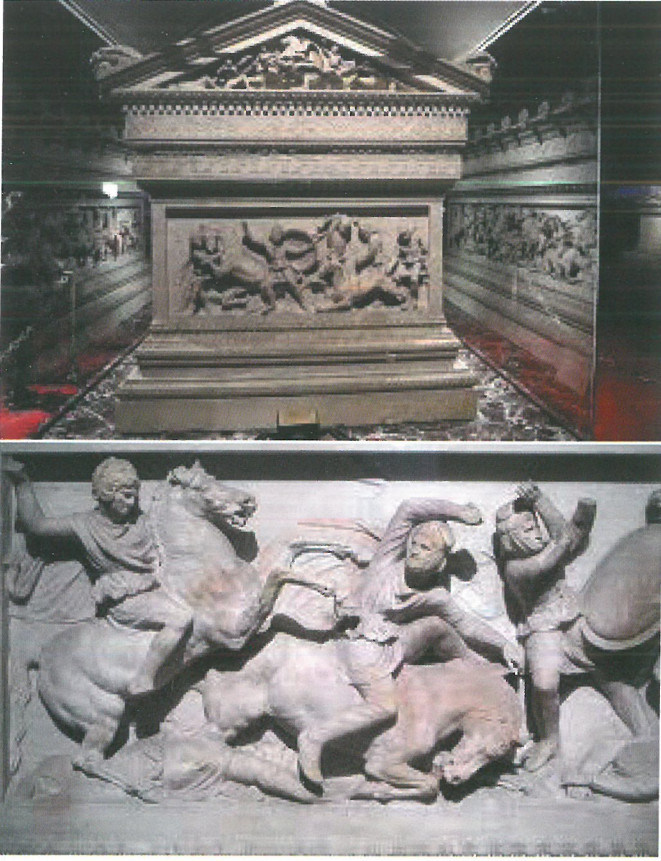

İstanbul Arkeoloji Müzesi

Osman Hamdi Bey, ona uluslararası ün getiren bu kazılarla ilgili olarak arkeolog Salomon Reinach ile birlikte "Une necropole a Sidon (Sayda Kral Mezarlığı)" adlı bir kitap yazdı ve 1892'de Paris'te yayınlattı.

Osman Hamdi Nemrut Kazıları sırasında-1883

İskender Lahdi

Osmanlı İmparatorluğu topraklarında en eski arkeolojik kazıların Mısır ve Irak'ta olduğu yukarıdaki bilgilerden anlaşılmaktadır. Anadolu'daki kazıların ise, Mısır ve Irak'taki kazılardan epeyce sonra başladığı görülmektedir. Anadolu'daki en eski kazılar Truva ve Bergama'da yapılmıştır. Anadolu'daki kazıların önemli bir kısmı Osman Hamdi'nin müdürlüğü dönemine rasgelmektedir.

Osman Hamdi Bey, bir taraftan müzeyi eserlerce zenginleştirmeye çalışırken, öte yandan müzeye gelen eserlerin bilimsel sınıflandırmasını yaptırıyor, envantere işletiyor, kataloglarını hazırlatıyor ve bu konuda yayınlar yaptırıyordu. Böylece Müze-i Hümayun ve içindeki eserlerin bilim dünyasında tanıtımı yapılmış oluyordu. Okuldan yetişen gençleri de elverdiğince yurt dışına gönderiyor buradaki ünlü sanatçılarla çalışmalarını sağlıyordu. Toplumun okul ve müze konusunda tutucu tavrı zaman zaman yazılarla ve birkaç kez de okulun yobazlar tarafından basılarak gâvur icadı diye yapılan eserleri parçalaması şeklinde tepki alıyordu.

Ressam Osman Hamdi

Osman Hamdi resimlerini yaparken de tepkiler alacağını biliyordu. Muhafazakâr çevrelerin baskılarına boyun eğmek niyetinde değildi. Bu, yaptığı başı açık kadın portrelerinde kendini göstermekteydi. Kadınların sosyal rollerinde devrimsel değişimler olmadan ülkesindeki batılılaşma çabalarının hüsrana sonuçlanacağına inanıyordu. Osmanlı köküyle Batılı kafası arasında dinmek bilmeyen çatışmadan doğan ikilemi "Mihrap" isimli tablosunda dillendirip, rahatlamıştı. Tablo sergilendiğinde tepki sert oldu ama Osman Hamdi buna aldırmadı.

Mihrap

Çiçek yerleştiren kız

Çok yönlü bir kişiliğe sahip Osman Hamdi'nin üzerinde dikkatle durulması gereken yönlerinden biri de ressamlığıdır. Tüm yaptıklarında, muhakkak ki onun benliğinde daima canlı duran güzel sanatlar sevgisinin itici gücü vardı. İşte bu sevgi ve itici güç, müzeci, arkeolog, akademi kurucusu Osman Hamdi ile kaynaşmış bir ressam Osman Hamdi'yi de Türk toplumuna hediye etmiş oldu.

Eskihisar'da yıllar önce aldığı arsanın üzerinde kendi planını çizdiği iki katlı bir ev yaptırarak resim atölyesinde, en azından hafta sonları zaman ayırarak, resim yapma zamanı gelmişti artık.

Evin eski hali.

Restore edilmiş ve Müze olarak kullanılan ev.

Bu arada çok sevdiği Mithad Paşa'nın Taif zindanında öldürülmesi de Osman Hamdi'yi çok üzmüş ve etkilemişti. Sanki koca bir kuşağın ütopyalarıydı boğdurulan. İmparatorluk hızla kendisini bekleyen ölüm cül kaderine doğru sürükleniyordu şimdi.

Osman Hamdi'nin öğrenim için gittiği Paris'ten yurda döndüğü yıllarda, batı resminin Türkiye'ye girmesi bakımından epey yol katledilmişti. Avrupada öğrenim görmüş bazı kimseler tarafından yağlıboya tablolar yapılmaktaydı. Önemli devlet dairelerine padişahın resmi asılmaya başlanalı çeyrek yüzyıllık bir zaman geçmişti. Yani resim sanatı tarihimizin zaman halkalarına göre Hamdi Bey'in bulunduğu yer tayin edilmek istenirse, başlangıca ait ilk güçlüklerin bir dereceye kadar atlatıldığı, fakat resmin, ancak saray çevresi ve bir kısım önemli devlet erkânı ile bazı aydınlarca sempati ile karşılandığı, henüz toplum katlarına inmediği, fakat artık resmi halka tanıtma ve benimsetme döneminin başı sayılacak bir sınır ve düğüm noktasına da gelindiği devrededir denebilir.

O halde, Hamdi Bey ve onunla aynı kuşaktan olan diğer ressamlarımız da (özellikle Şeker Ahmet Paşa, Hüseyin Zekai Paşa, Süleyman Seyid) eserleri ve sanatlarına ait kişilikleri bakımından değer yargısına tabi tutulurken, bütün bu durumlar göz önünde tutulmalıdır.

Paris'te öğrencisi olduğu Oryantalist ressam Jean-Leon Gerome'nin etkisi ile Oryantalist bir ressam olan Osman Hamdi'de Avrupalı Oryantalist resamlardan başka bir hava, konularını onlardan farklı şekilde seçiş ve işleyiş vardı. Bu önemli farklılığı yaratan özellik, kuşkusuz, Osman Hamdi'nin bu toprağın adamı, bu toplumun bireyi olmasından kaynaklanıyordu. O, elbette bu memlekete ait konularda Batılılardan başka türlü bir duyarlılık içinde olacak ve duyguları eserlerine yansıyacaktı.

Ab-ı Hayat Çeşmesi

Silah Taciri

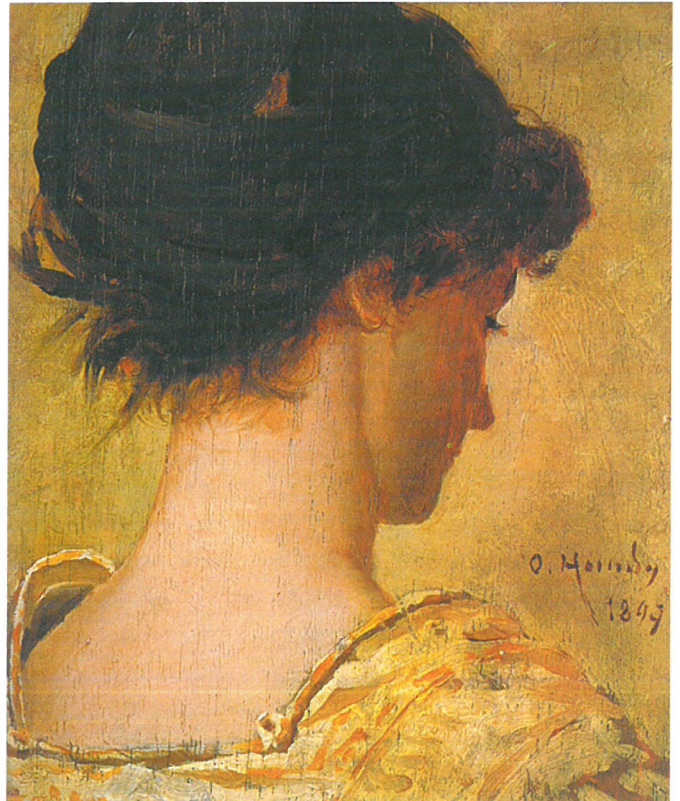
Eserini yaparken Osman Hamdi.

Osman Hamdi Bey'in bazı tablolarında, izleyicinin dikkatinin insanların kıyafetine, biraz da tavır ve hareketlerine çekilmek istediği sezilir. Fakat onun asıl üzerinde durduğu ve dikkatleri çekmek istediği şey, mimari öğeler ve özellikle mimariye ait veya onunla ilgili ve onu tamamlayıcı dekorasyonlardı. Bunun için en ince ayrıntıyı göstermek istedi. Batının Oryantalizmi Doğulunun hoşuna gidecek şeyler olmadığından Osman Hamdi'nin Oryantalizmi buna yanıt oluşturdu. Akılcı Osman Hamdi, Batı'ya verilecek en iyi yanıtın Doğu'nun sanat ve kültür değerleriyle onun karşısına çıkmak, yani bu değerlerle ona hitap etmek olacağını anlamıştı. Hareket noktasında Batı'nın dikkatini çekme amacı saklıydı ama bu amaç çok ustaca kullanılmıştı. Aldığı pek çok ödül ve Fransız hükümeti tarafından verilen Legion d'honneur nişanı bahsedilen hareket noktaları ile evrensel bir sanatçı olunabileceğinin de kanıtıydı. Berlinde aldığı ödül.

Osman Hamdi, kadın konusunu işleyen ilk Türk ressamıdır. Kadını günlük yaşam içinde ele aldı. Aile bireyleri, yakınları ve dostlarının özellikle de eşi Naile Hanım'ın portrelerini bolca yaptı.

Naile Hanım

Naile Hanım ve Nazlı

Yeni bir çağ başlamıştı ama geleceğe umutla bakabilmek için hiçbir neden yoktu. Avrupada uzun zaman önce benimsenmiş ilerleme çağdaşlaşma düşüncesi Osmanlıda ters istikamette işlemişti. Örnek olarak; yabancı gazetelerin bile ülkeye girmesine izin verilmemiş, Hugo'nun Sefiller'i, Zola'nın Germinal'i, Milton'un Kaybedilmiş Cennet'i zararlı yayın kapsamına alınıp yasaklanmıştı.

Tüm bu olumsuz koşullara rağmen Osman Hamdi ne yapıp edip resme zaman ayırıyordu. Resimlerinde en çok kullandığı erkek model kendisi, kadın ise Naile Hanımdı. Resimlerinde kadın figürünün çok olması altı çocuğundan beşinin kız olması ve Osmanlı kadınlarının batılı hemcinslerinin düzeyine erişmeleri için sosyal ve dini baskılardan uzak tutulması gerektiğine inandığı içindi.

İki Müzisyen Kız

Gebzeden Manzaralar

Sultan Ahmet Cami Girişinde Kadınlar

Tamamladığı tablolarını Paris'teki sergilere göndermeyi sürdürüyordu. Kimi zaman Mihrap'da olduğu gibi sergilenen eserleri dini çevrelerce hakaret kabul ediliyor ama o artık bunlara aldırmadan resim yapmaya devam ediyordu.

Tüm dünyada arkeoloji ve sanata olan merak ve ilginin arttığı bir dönemde, Osman Hamdi Bey'in Avrupada yetmişmiş bir ressam, kültür adamı ve

“Osmanlı Diplomati” kimliği ile kurduğu ilişkiler sayesinde, İmparatorluğun Avrupa ve Amerika'yla olan diplomatik ilişkileri de, askeri güç ve siyasi otoritenin yanı sıra kültür ve sanatın etrafında yapılanmaya başlamıştı.

Osman Hamdi, kafasını boşaltmak için yeni bir resme başladığında yıl 1906 idi. İki metre yirmi üç santimboyundaki tabloda belirginleşmeye başlayan ana figür yine kendisiydi. Ama bu kez daha bir yaşlanmıştı sanki. Sakalları ağarmış, vücudu öne doğru eğilmiş, kamburu açıkça ortaya çıkmıştı. Üzerine kırmızı bir elbise giymişti ve başına da bir yemeni sarmıştı. Yeşil Cami'nin üst katındaki odanın duvarlarındaki sıvalar ve çiniler yer yer dökülmüş, tablonun tek ışık kaynağı adamın önündeki alçak pencereydi. Yerde ise uslu uslu kendilerine verilen otları yiyen kaplumbağalar göze çarpıyordu. Yaşlı adam elinde bir ney tutuyor ve nakkare (yarım küre biçiminde küçük bir davuldan oluşan vurmali bir çalgı, Mevlevi müziğinin dört temel çalgısından da biri) çalarak kaplumbağaları eğitmeye çalışıyordu. Boynunda ise kaplumbağaları gerektiğinde cezalandırmaya yardımcı olacak tahta bir sopa asılıydı (mızrap: nakkareyi çalmaya yarayan nesne). Bazılarına göre adamın sırtında asılı olan şey, eskiden dervişler ve dilenciler tarafından kullanılan, Hindistan cevizinden ya da abanozdan yapılma dilenci çanağı olan keşkülüfukaradır. Hem bir baba şefkati vardı adamın yüzünde, hem de gaddar bir öğretmenin bakışı. Gözünü kaplumbağalara umursuzca diktığı de söylenebilir, geleceği umutla beklediği de.

Ama ne olursa olsun kırmızı giysisinin belini bir kemerle sıkırmış olan, düşünceli duran yaşlı eğitimcinin işi zordu. Belli ki bu iş çok sabır istiyordu. Çünkü o ağırkanlı hayvanların öğrenmeye hevesli olmadıkları apaçık ortadaydı. Kaplumbağaların bazıları ona sırtını dönüp uzaklara gitmeye başlamıştı bile. Başlarında dikilen adamın sabırlı olmaktan başka çaresi yoktu. Osman Hamdi yeni tablosunda âdete kendi hayat hikâyesini özetlemişti. Batılılaştırmaya çalıştığı muhafazakâr bir toplumda eğitici rolü oynamak gerçekten bir iğne ile kuyu kazmaya benziyordu.

Tablo bittiğinde Osman Hamdi başyapıtına baktığını hemen anladı. Ama resmi görenler tabloda ne anlatıldığını anlamakta zorlanmışlardı. Birbirlerine kaplumbağa terbiyecisi diye eski bir mesleğin olup olmadığını soruyorlardı. En okumuşları bile böyle bir meslek duymamışlardı. Nerede çalışır bu

adamlar? Sirklerde mi, yoksa saray bahçesinde mi? Kimse bilmiyordu. Osman Hamdi de hayatı boyunca kimsenin bilmediği meslekler yapmıştı ressam olmuştu, sonra müze müdürü, bir arkeolog, ardından da güzel sanatlar akademisi müdürü.

Onun kaplumbağa terbiyecisinden bir farkı yoktu aslında! “Kaplumbağa Terbiyecisi”, Paris ve Berlin galerilerine doğru yol alırken usta ressam artık yatağında rahat uyumaya başlamıştı.

Kaplumbağa Terbiyecisinin Öyküsü

1960 yılının ilk aylarıydı. Prof. Mustafa Cezar, bir araştırma sırasında, Şişli’de mühürlü bir evde, sanatsal değerlerinin yanında tarihi değerleri de yüksek olan, kırktan fazla tablonun varlığını öğrendi. Köşkün sahibi Saim Birkök, resme meraklı bir sanatseverdi. Varlıklı bir armatör olan Birkök manevi evladını öldürmek suçundan Sultanahmet Cezaevinde yatmakta idi. Prof. Cezar burayı ziyaret ederek izin alıp, mühürlü kapıyı hâkim eşliğinde açtırdı. Kapı aralanınca “Kaplumbağa Terbiyecisi” başta olmak üzere beş tanesi Osman Hamdi’ye ait kırk tablo gün yüzüne çıktı. Tabloların fotoğrafları çekilerek köşkün kapısı yeniden mühürlendi. Cezar, çektiği bu fotoğrafları kitabında yayınladı. Böylece ilk defa bu tablonun gerçek görüntüsü ortaya çıktı. Kanseri hastası Birkök 1961 yılında vefat etti. Tablolar mirasçısı olmadığı için Resim-Heykel Müzesi’ne teslim edildi. Kaplumbağa Terbiyecisi de yirmi yıl sonra açık artırma ile Erol Aksoy’un eline geçti.

Osman Hamdi’nin bu eseri üzerinde pek çok yorumlar yapılmış kitaplar yazılmıştır. Birbirinden farklı ve benzer yorumlarla da eserin değeri ve ünü daha büyük kitlelere yayılmıştı. Germaner ve İnankur, Osman Hamdi beyin bu yapıtta kaplumbağa terbiyecisinin düşünceli duruşuna dikkat çekerek bunun sabır isteyen çok zor bir iş olduğunu vurgularlar. Kendisi ile özdeşleştirdiği kaplumbağa terbiyecisinin elindeki tek aracın, tabloda müzik aletleri ile simgelenmiş olan sanat olduğuna dikkati çekerek Bursa Yeşil Cami’nin üst kat odalarından birinde geçmekte olan bu sahnede Osman Hamdi Bey’in, Arkeoloji Müzesi ile Sanayi-i Nefise Mektebinin kuruluşu ve Asar-ı Atika Nizamnamesinin çıkarılması gibi girişimlerinde karşılaştığı güçlükleri ve toplumun değişmeye karşı olan direncini ima ettiğini belirtirler.

Bir başka yorum ise (Haşim Nur Gürel); Lale Devri’nde Sadabad eğlenceleri sırasında, geceleri bahçelerin aydınlanması için kaplumbağaların sırtlarına mumlar dikilerek serbest bırakıldığı bilgisidir. Yorumcu bu bilgilerden dolayı Osmanlı devlet düzeninde kaplumbağaların da kapıkulları arasında yer aldıkları ve bu arada kurumlarda yöneticilik yapan Osman Hamdi’nin kendi iş yapma alışkanlığı ile astlarının yaklaşımlarına ilişkin bir alegorinin aklı geldiğini düşünür. Belki de Ressam kaplumbağalar yolu ile toplumdaki kurumları hicvetmektedir.

Bu tablo ilham kaynağına dair net bilgilerin olmadığı dönemde, geri kalmış bir toplumu çağdaştırmaya çalışan bir aydının yorgun halini anlattığı şekilde de yorumlanmıştı. Sanat tarihçisi Levent Çalıkoglu eseri yorumlarken “Herkes Osman Hamdi’nin sembolik diline bakarak bir çözümleme yapabilir. Batılılaşmaya yol veren, öncü bir aydının geleneksel değerlere sahip çıkma isteğini de gösterebilir bu resim. Bu bir okuma biçimidir” demektedir.

Kimi yorumculara göre bu eseri ortaya çıkarırken Osman Hamdi 1869’da Tour du Monde isimli Fransızca bir dergide yayınlanan “e Charmeur de tortues” (Kaplumbağa Terbiyecisi) isimli gravürden esinlenmişti. Burada da yaşlı bir kaplumbağa terbiyecisi, elindeki ufak bir davulu çalarak bir grup kaplumbağanın bir masanın üzerine çıkmasını sağlamaya çalışmaktaydı.

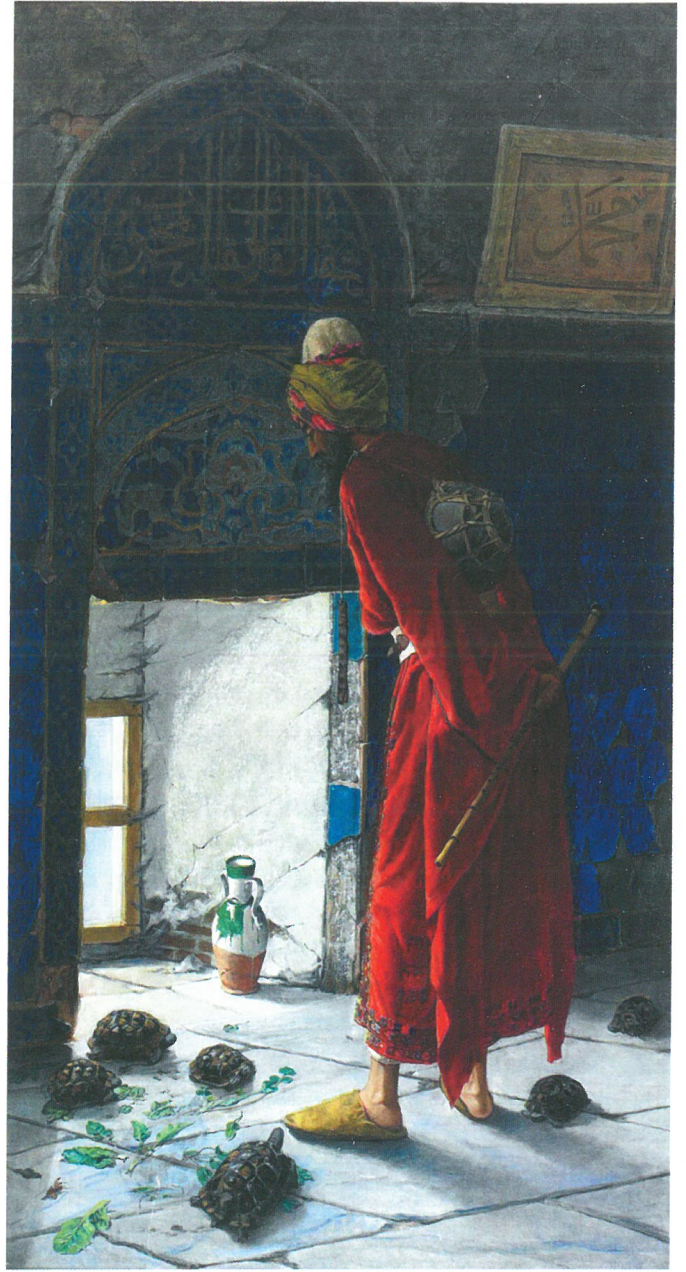
Charmeur de tortues

1906

Uzun süre iş adamı Erol Aksoy'un koleksiyonunda bulunan tablo Aksoy'un varlıklarına TMSF'nin el koyması ile geçici süre devlete geçti. Eser Aralık 2004'de açık artırmayla ve Türk resim sanatında bir esere verilen en yüksek fiyatla Pera Sanat Müzesi tarafından alındı.

İnanıyoruz ki "kaplumbağayı bile terbiye edebilirsiniz"diyerek, zamanın monarşik Osmanlı yönetimine karşı çıkan Osman Hamdi Bey bize de "siz bir araya gelerseniz bu yönetimi bile adam edebilirsiniz"diyordu.

1907

Tablonun 1907 versiyonu ise önce İstanbullu Levanten bir aile tarafından alınmış 1984-1986 yılları arasında Londra'daki bir müzayede sonucunda Erol Simavi'ye geçmişti. Eser 2009 yılında Sakıp Sabancı Müzesinde sergilendi. Resmin iki versiyonu arasındaki farklar; kaplumbağaların sayıları ve yerleri, duvara asılı olan Allah ve Muhammed yazılı tablo, yerde duran vazo ve pencere kemeri.

Saray, Osman Hamdi Bey'i uyarıyor, O baş kaldırışına devam ediyordu. Saray bahçesinde başı açık olarak kuran okuyan bir kadını resmediyordu.

Kuran Okuyan Kız

Siyaset Osman Hamdi'nin kendini resme verdiği sıralar hayatından çıkmış gibiydi. O sıralar Abdulhamid'in kasvetli iktidarı insanları alacakaranlıkta yaşar hale getirmişti. Harbiye ve tıbbiye içten içe kaynıyordu. Selanik'te güçlü bir şekilde örgütlenen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bir devrim peşinde olduğu belli oluyordu. Cemiyet 1908 de Meşrutiyet'i geri istediklerini açıkça belirtti. Ne ki gazeteci Hasan Fehmi'nin öldürülmesi ile ortaya çıkan "şeriat isteriz" ayaklanması Osman Hamdi'nin Müzeye koşup tedbir almasını gerektirdi. Tarihte 31 Mart (13 Nisan 1909) ayaklanması olarak bilinen ve günlerce süren bu ayaklanma ve gerici baskı Selanik'ten harekete geçen 3. Ordu'nun (Hareket Ordusu) İstanbul'a girmesi ile son buldu, sükûnet sağlandı. Durumun ciddi olduğunu kavrayan Padişah "Suların akışını geri döndürmek olmuyor" diyerek teslim oldu. Abdulhamid otuz üç yıllık iktidarı sonunda Selanik'e sürgüne gönderildi. Ayaklanmanın elebaşları Divan-ı Harp'de yargılandı ve idam edildi. Yirmi dört Temmuz'da otuz yıldır unutturulmaya çalışılan anayasa tekrar yürürlüğe girdi. Sokaklarda özgürlük kutlanıyordu artık. Ve hiç kimse Osman Hamdi'nin kapısını çalıp onu tehdit etmeyecekti artık.

Müze ve Okuluna sahip çıkan Osman Hamdi bu dönemi yara almadan kapadı.

Osman Hamdi Bey çalışmalarının ödülünü hayatta iken görmüş mutlu insanlardandı. En başta, koca bir Arkeoloji Müzesi'nin doğuşunu görmek onu en çok memnun edip huzura kavuşturan şeydi. Sayısız madalya, berat ve diğer ödüller aldı. Uluslararası sanat çevrelenirce tanınır ve takdir edilir hale geldi.

Ölümünden bir yıl önce Londra'ya davet edilerek Oxford Üniversitesinden fahri doktor unvanı aldığı sırada gördüğü ilgi ve aldığı alkışlar da yaşamında diğer madalyalar gibi anılarda kaldı.

Fahri Doktora unvanı aldığı gün.

Bu yolculuk O'nu epey yordu ve Eskihişar'a gömülmesini vasiyet etti. 24 Şubat 1910 da bu yurtsever, çalışkan tarihi kimlik gözlerini hayata yumdu. Yapılan görkemli bir törenle vasiyeti yerine getirildi. Mezarına o zamanki Bakanlar Kurulu kararı ile isimsiz bir Selçuklu mezar taşı dikildi.

Osman Hamdi Bey'in mezarı.

Burada şunu da eklemek gerekecek; Osman Hamdi Bey'in eserlerinin bir kısmı ise akrabalarının elinde, bir kısmının nerede olduğu bilinmiyor. Resimlerin bir kısmı Amerika, Avrupa müzelerinde, bir kısmı da İstanbul'daki Özel Müzeler ve İstanbul Resim ve Heykel Müzesi'ndedir.

Osman Hamdi'nin yaşam öyküsüne baktığımızda; toplumun, doğru yolda yürüyenlerin her zaman arkasında olup onlara bitmeyen bir enerji aşıladığını görürüz. Atatürkçü Düşüncenin de Atatürk'ü tüketmeyip üretmek, bu günde kalmayıp geçmişten ders alarak yarını yaratmak olduğu ve geleceğin onu hak edenlerin olacağı bilinci ile...

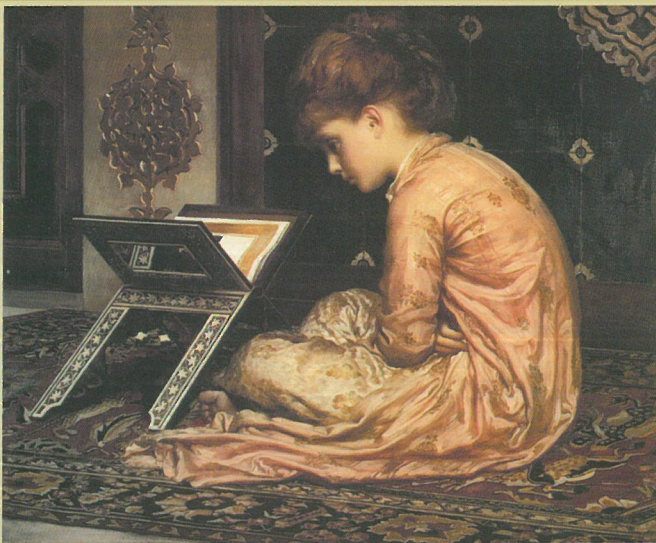
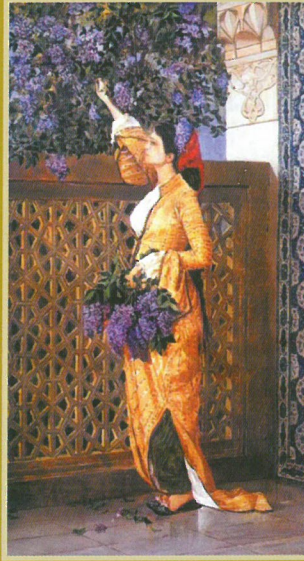
Önemli Eserleri

-Çıplak (1867), Eşi Naile Hanım (1842-1910), Kahve Ocağı (1879), Haremden (1880), İki Müzisyen Kız (1880), Kuran Okuyan Kız (1880), Çarşafı Kız (1880), Kahve Getiren Kız (1881), Saçlarını Taratan Kız (1881), Vazo Yerleştiren Kız (1881), Gebze'den Manzara (1881), Çekik Gözlü Kız-Tevfika (1882), Müzisyen Kızlar (1882), Halı Tüccarı (1887), Türbe Ziyaretinde İki Genç Kız-I, Türbe Ziyaretinde İki Genç Kız II (1890), Mihrap (1901), Feraceli Kadınlar (1904), Pembe Başlıklı Kız (1904), Ab-ı Hayat Çeşmesi (1904), Kaplumbağa Terbiyecisi (1906), Mimosalı Kadın (1906), Leylak Toplayan Kız (1906), Kaplumbağa Terbiyecisi -2-(1907)Şehzade Türbesinde Derviş (1908), Silah Taciri (1908), Beyaz Entarili Kız (1908), Kahvedeki Bozayı (1908), Sarı Kurdeleli Kız (1909).

KAYNAKLAR:

- Ayvazoğlu, Beşir. "Bir Sergi: Osman Hamdi Bey ve Arkeoloji Müzesi." Zaman Gazetesi, 20 Ekim 2011.
- Caner, Emre. *Kaplumbağa Terbiyecisi*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2013.
- Cezar, Mustafa. *Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi*, Cilt. 1. İstanbul: Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim ve Spor Vakfı (Ekav Tömer) Yayınları, 1995.
- Cezar, Mustafa. *Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi*, Cilt. 2. İstanbul: Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim ve Spor Vakfı (Ekav Tömer) Yayınları, 1995.
- Çığ, Muazzez İlmiye. *Atatürk Düşünüyor*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2011.
- Çınaroğlu, Aykut. "Atatürk ve Arkeoloji." Jeofizik Bülteni, Sayı 72, Nisan 2013. http://www.jeofizik.org.tr/resimler/ekler/172f786da51dd8b_ek.pdf?dergi=36
- Demirsar, V. Belgin. *Osman Hamdi Tablolarında Gerçekle İlişkiler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.
- Elden, Erdem. *Osman Hamdi Bey Sözlüğü*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2011.
- Germaner, Semra ve İnankur, Zeynep. *Oryantalistlerin İstanbul'u*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2002.
- Kınal, Siren, Gülsün. *Gönlümdeki Osman Hamdi Bey*. İstanbul. Tiyatro Oyunu, 2012.
- Satana, Nazan Sara. "Kaplumbağa Terbiyecisi ve Osman Hamdi Bey." Milliyet Gazetesi, 6 Şubat 2012. <http://blog.milliyet.com.tr/kaplumbaga-terbiyecisi-ve-osman-hamdi-bey-/Blog/?BlogNo=347505>
- Sonay, Erdal. "Osman Hamdi Bey'in Hayatı." Restora Turk. <http://www.restoraturk.com/restorasyon-sanat/resim-ve-heykel-restorasyonu/65-osman-hamdi-beyin-hayati.html>

Derleyen: Prof Dr. Naki SelmanPakoğlu

Osman Hamdi'nin tablolarından seçmeler

ADD Genel Merkezi
GMK Bulvarı 102/7-8 Maltepe Ankara 06570
Telefon: +90 312 232 43 44
Faks: +90 312 229 60 66